

Светозар М. Марчета
Универзитет у Новом Саду
Филозофски факултет
Студент мастер студија
svetozar021@hotmail.com

УДК: 821.163.41.09 Kovačević D.
doi: 10.19090/zjik.2022.217-227
оригинални научни рад

СЛИКА ПОРЕМЕЋЕНОГ СИСТЕМА ЈЕДНЕ ДРУШТВЕНЕ ЗАЈЕДНИЦЕ – ОДНОС ОЧЕВА И СИНОВА У ДРАМИ *МАРАТОНЦИ ТРЧЕ ПОЧАСНИ КРУГ*¹

САЖЕТАК: У овом раду представићемо алегоричну слику поремећеног система једне друштвене заједнице кроз односе очева у синова у породици Топаловић, главних ликова у драми *Маратонци трче почасни круг* Душана Ковачевића. Специфични односи шест генерација ове породице обележени су гротескном дуговечношћу, која произилази из арилизма, себичности и злобе свих њених чланова. Нико од њих није позитивна личност, нити би се могло рећи да је било који однос у овој драми недвосмислено позитиван. Трагедија драме не заснива се на физичком страдању, већ на моралном посртању и потпуној негативној трансформацији најмлађег члана породице (Мирка), који није пронашао начин да се избори са затрованим и изопаченим друштвом које га окружује.

Кључне речи: Душан Ковачевић, *Маратонци трче почасни круг*, комична парабола, неморална друштвена средина, комични апсурд, савремена српска драма

1. ИЗОПАЧЕНИ ЛИКОВИ У ПОРЕМЕЋЕНОМ СВЕТУ

Душан Ковачевић рођен је 1948. године у селу Мрђеновац код Шапца и један је од најистакнутијих српских драматурга и сценариста друге половине 20. и почетка 21. века. Ковачевић је редовни члан САНУ. Аутор је врских драмских дела, која су убрзо по објављивању постала и култна позоришна или филмска остварења, попут драма *Маратонци трче почасни круг* (1972), *Радован III* (1973), *Сабирни центар* (1982), *Балкански шпијун*

---

¹ Рад је настао приликом израде мастер рада „Породични односи као тема у драмама Душана Ковачевића“ на Одсеку за српску књижевност и језик на Филозофском факултету у Новом Саду под менторством проф. др Љиљане Пешикан-Љуштановић, 2020. године.

(1983), *Професионалац* (1990),² те филмског сценарија *Ко то тамо пева* (1980) и многих других. У свет позоришта Душан Ковачевић улази веома млад, драмом *Маратонци трче почасни круг* (изведеном у позоришту „Атеље 212“, 1972. године),³ која представља својеврсни манифест и наговештава начела његовог будућег рада. Од *Маратонаца...* надаље он негује и гради свој особени књижевни стил, састављен од сталног коезистирања трагедије⁴ и комедије,⁵ те од алегорично-сатиричне критике друштва, власти, или људи и њихових карактера.⁶

Тешко је сетити се макар једног Ковачевићевог драмског лика који је недвосмислено позитивно описан – његови ликови су лудаци, манијаци, параноици, пропалице, послушници, себични, зли, неморални људи, или, генерално, несрећом обележени људи који су доживели велико разочарење у живот или у средину у којој живе. Њиховим пренаглашено лошим или опасним особинама, Душан Ковачевић гради комедију која често прелази у фарсични апсурд, док су њихове судбине, заправо, дубоко трагичне. Такође, веома ретко наилазимо на позитивно приказан породични однос, те су Ковачевићеви ликови по својем неуспеху на свим животним пољима, ближи ликовима трагедије него комедије. Друштвена критика представља важан фактор у стваралаштву Душана Ковачевића. С двадесет и четири године (исто онолико колико има и Мирко Топаловић), он је представио гробаре

---

² Према драмама *Сабирни центар* (1982), *Балкански ипијун* (1983), *Професионалац* (1990), Душан Ковачевић је написао и сценарије за истоимене филмове.

³ У једном отвореном писму, Душан Ковачевић наглашава да му је драма *Маратонци трче почасни круг* била завршни рад треће године на Позоришној академији.

⁴ Једна од његових драма насловљена је *Урнебесна трагедија* (1995).

⁵ Драгана Басара у свом раду „Елементи фарсе у драмама Душана Ковачевића“ наглашава амбивалентност и константну присутност трагедије у Ковачевићевим драмама: „У исто време таква пригушена трагичност омогућава упостављање неупадљиве и природније везе са својим контрапунктом, стварајући тип драме чија упечатљивост лежи управо у њеном амбивалентном карактеру, а коју ћемо, у недостатку бољег термина, назвати црном комедијом“ (Басара 2003: 300).

⁶ Сличну дефиницију Ковачевићевог опуса дао је и Филип Давид: „Ковачевић је писац особитог дара који мане, заблуде и глупости једне средине излаже разорном смеху, али то ипак није хумор ограниченог локалног домета. Озбиљно и опасно постаје апсурдно и смешно, а реалистичко се претвара у ирационално“ (Давид 2018: 302).

свих генерација,⁷ који зарад свог себичлука и аревизма уништавају младост једне земље. Млади људи су у таквој средини осуђени на пропаст – било да је то средина злих Топаловића (гробара свих генерација), полицијских послушника или балканских шпијуна: „ЂЕНКА ЂАВО: ...Мало сам ја срања направио колико је ово друштво заслужило“ (Ковачевић 2018: 64).

Поред несналажења, неуспеха или неприхватања које Ковачевићеви драмски ликови доживљавају од стране средине или државе – њихови односи са члановима породице су, по правилу, дубоко проблематични, тако да можемо рећи да се трагични аспект Ковачевићевих драма дешава управо унутар породице. Честе су слике породичних свађа, разведених и пропалих бракова или дубоке међусобне разочараности унутар породице. На тај начин, унутрашњи и спољашњи свет ликова у Ковачевићевим драмама у сталном је контакту.

Ковачевића, очевидно, посебно занима однос између појединца и власти, индивидуалне и тоталитарне свести, свето у оквиру породице, јер породица је огледало друштва са свим његовим противуречностима и изопаченостима (Давид 1985: 301).

У Ковачевићевим драмама породица је огледало друштва – па тако у њој драмски ликови не проналазе одговарајућу утеху, очекивану подршку или било шта што би их спасило од угрожавајуће средине која их окружује. Чини се да је колективна несрећа друштва само једним делом изазвана несрећним избором (или наметнутношћу) власти, док је за други део задужен управо људски карактер – због тога су Ковачевићеве драме уједно и критика власти и критика својих читалаца/гледалаца.

2. ОДНОС ОЧЕВА И СИНОВА У ДРАМИ *МАРАТОНЦИ ТРЧЕ ПОЧАСНИ КРУГ*

Прву драму Душана Ковачевића, *Маратонци трче почасни круг*, најкраће можемо описати као комичну параболу о животу у неморалној и затрованој друштвеној средини. Главни ликови су пет генерација породице Топаловић, не рачунајући покојног и најстаријег Пантелију, који живе у истој кући и обављају исти посао – те стога читаву породицу Топаловић у више наврата можемо сматрати једним ликом или бар једним симболом.

---

⁷ „То су личности под опсесијом чији су корени у моралном распадању средине“ (Давид 1985: 301).

Специфични односи унутар ове породице обележени су гротескном дуговечношћу, која произлази из аривизма, себичности и злобе свих њених чланова. С обзиром на то да је најстарији живи Топаловић – Максимилијан, старији од најмлађег Мирка више од сто година, оваква ситуација је биолошки немогућа⁸ и представља добар пример комичког апсурда, једне од главних одлика Ковачевићевих драма уопште. Апсурд је, такође, један од разлога због којих у овој драми не срећемо разнолике породичне односе: сви Топаловићи су јединци зато што су њихове жене умирале⁹ непосредно након рађања детета, и то искључиво мушког,¹⁰ па тако о њиховим брачним односима не знамо ништа сем овог бизарног податка. Због одсуства било каквих других родбинских односа, проблематику можемо сагледавати у јединој релацији која је приказана у драми – отац : син.

Већина ликова у драмама Душана Ковачевића је, заправо, негативно приказана, али управо драма *Маратонци трче почасни круг* посебно се издваја по упечатљиво негативној галерији ликова. У уводном списку ликова, сваком од њих је иронично додат придев „добар“, иако су сви они заправо приказани апсолутно негативно, с мноштвом лоших особина. Јасно је да ни њихов међусобни однос никако не може бити добар. Они константно вређају и омаловажавају једни друге, истичући властиту надмоћ. Аксентије је параноични старац, који се боји свега па чак и промаје, те тако у неколико наврата оптужује чланове своје породице да желе да га убију:

---

⁸ Филип Давид овакве Ковачевићеве поступке назива „онеобичавањем“: „Занимљив је и Ковачевићев поступак ‘онеобичавања’, којим реалистичко помера ка фантастичном и апсурдном. Најстарији Топаловић има 126 година, Георгина је већ пет година у благословеном стању, Радован и остали искачу кроз прозор са дванаестог спрата и при томе се уз пут још лепо забављају“ (Давид 1985: 302).

⁹ Ово сазнајемо из Милутиновог говора на Пантелијиној сахрани: „МИЛУТИН: Киша разлила мастило... Бићу кратак: драги наш оче, ти знаш да је наша кућа била несрећна са женама. Ту нас је од памтивека терао неки баксуз. Како коју доведемо, тако иста, чим роди мушко дете, занемоћа, вене и увене – ко цвет. Боже опрости, увену осам жена. А, оче наш, ти знаш да ми нисмо султани“ (Ковачевић 2018: 69).

¹⁰ Ово је гротескно, до апсурда доведено виђење „идеалне жене“ у патријархалној заједници: рађа наследника и ни на који други начин не учествује у породичном животу. Социјална маргинализованост жене у патријархалној породици овде је доведена до трагикомичног апсурда.

АКСЕНТИЈЕ: Доста! Као да не знам шта кријете од мене! Договарате се да ме неко отрује?! Онај би треба оном да да отров, а онда да га вас двојица мени сипате у чај! Је л' тако?! Молим?! (Ковачевић 2018: 51–52).

АКСЕНТИЈЕ: Тишина! Доста!... Вози брже да се охладим! Ви то намерно убацујете гамад у мотор само да мени позли, да ми се смучи живот и да цркнем! Намерно то радите! Вози брже! (Ковачевић 2018: 74).

Његов син Милутин је под старе дане постао сексуално оптерећени, похотни и изопачени старац, те стога често збија неслане шале којима вређа укућане, а нарочито Мирка: „МИЛУТИН: ... Мирко, натерај Кристину да пусти косу, груди је већ пустила. Видо сам је кад се туширала у дворишту. Фина четворка. Ха, ха, ха...“ (Ковачевић 2018: 48).

Такође, у неколико наврата се помињу елементи социјалног инцеста, па можемо закључити да се однос Топаловића према женама заснива искључиво на девијантном полном коришћењу од стране свих чланова и рађању мушког потомства, што се, најзад, окончава убиством. Према речима Петра Марјановића, свест Топаловића је „у високом степену еротизована, па већину њихових поступака покреће јака сексуална похота“ (Марјановић 1985: 209). Жене се у овој драми третирају као нижа врста, потчињена мушкарцима, с којом се може радити било шта (па чак и убити их). Из тог разлога, женским ликовима (Кристину и Ољи) у овој драми није дата готово ни једна дужа реплика, те су оне тако више стереотипне представе бескрупулозних девојака седамдесетих година него индивидуе.¹¹

Сви Топаловићи у више момената показују своју огромну себичност,¹² тврдичлук¹³ и материјалну похлепу.¹⁴ Поред свега тога, њихов

---

¹¹ Једна од бројних негативних одлика Топаловића је и изразита мизогинија. За Топаловиће, жена не представља равноправно људско биће, а о томе говори и Весна Цидилко у свом раду „Женски ликови у делима Душана Ковачевића“: „Топаловићима се жене ‘не држе’, жену није потребно респектовати, она је примарно објект сексуалног интереса, као таква може се без гриже савести силовати...“ (Цидилко 1996: 463).

¹² У трећој сцени првог чина (под називом „Сећање“), на гробљу се у истом тренутку одржавају две сахране – једна је сахрана Пантелије, а друга је сахрана непознатог младића од двадесет и четири године. У Милутиновом понашању и непоштовању према женама које кукају за младићем, наслућује се пишчева иронија и критика

вишедеценијски посао је, заправо, и нелегалан и неморалан – они продају мртвачке сандуке, који су након сахране откопани, сређени, па продати поново.¹⁵ Свему томе додаје се и убиство које прикривају:

МИЛУТИН: Нећемо, будало! Писмо које напишемо ставићемо му у сако, сако ћемо оставити на мосту, а њега ћемо одвести некуда и закопати. Тражиће га по Дунаву двеста година (Ковачевић 2018: 81).

Ову својеврсну негативну породичну хармонију нарушава Мирко, најмлађи члан породице и син Лакија Топаловића, који након вишедеценијске традиције погребничког породичног бизниса одлучује да своју срећу потражи негде другде и у неком другом послу. Драма започиње свађом готово читаве породице са Мирком, где Топаловићи крајње површно покушавају да разумеју његову одлуку (или његов начин живота). Након те кратке расправе, Лаки избацује Мирка из куће, не желећи више да га „тегли на грбачи“ (Ковачевић 2018: 46). Иако за одбацивање најмлађег Топаловића постоји неколико номиналних разлога, све бисмо их могли повезати са чињеницом да је Мирко, будући да је особа са потпуно различитим интересовањима и погледима на свет од осталих чланова породице, одлучио да не живи њихов живот, односно, да не живи живот који је уместо њега испланирао његов прадеда Аксентије.¹⁶

људске себичности: „МИЛУТИН: (*гађа жену кишобраном, ван сцене*): Завежи! Мораш ли толико да се дереш! Аламуњо матора! Ако ти дођем тамо, кукаће и за тобом! Е, да је она моја жена, однео би је ђаво за две недеље. Увенула би ко попишан цвет...“ (Ковачевић 2018: 70). Из његових речи наслућујемо и то да смрт жена код Топаловића можда и није случајна, а како се драма приближава крају, читаоци све чешће наилазе на реплике о хладнокрвним убиствима жена или љубавница од стране неког Топаловића. На крају – и Мирко убија Кристину.

¹³ „МИЛУТИН: Не можемо да издржавамо оне који не раде. Шта ће нам харем у кући. Доста је једна да поспреми, скува, попегла и то. И сам си говорио да су жене велики, досадан луксуз...“ (Ковачевић 2018: 69).

¹⁴ Најбољи пример огромне жеље за новцем сваког Топаловића јесте свађа око Пантелијиног тестаментa.

¹⁵ „МИЛУТИН: За сто година смо израдили само 50 сандука, а продали 19.842“ (Ковачевић 2018: 95).

¹⁶ „АКСЕНТИЈЕ: Немојте да увлачите њега у те ваше прљаве ствари. Мирко ће се вратити на богословију. То сам ја решио и тако ће бити. Он ће мене да сахрани уз сву пажњу и велико поштовање. То ми је жеља...“ (Ковачевић 2018: 110).

Већ смо рекли да су сви ликови негативно приказани, ипак не и једнако негативно. Док је старијим члановима породице Топаловић негативност толико давно усађена да је постала саставни део личности, па се у њима више не могу пронаћи ни трагови доброте, Миркова негативност почива на трагичној трансформацији. Услед наследних гена, лошег породичног односа, несхваћености, сплета несрећних околности, издаје пријатеља и губитка љубави и наде – Мирко с почетка драме дефинитивно није иста личност као Мирко на крају. У првом чину, Мирко не прихвата породични посао, зато што је, како каже, „сумњива работа“. Препун је самоуверености и жеље да своје циљеве (иако не сасвим јасне) оствари, али и да се огради од нечасних дела своје породице:

МИРКО: ...Провео сам младост чекајући да милиција закуца на врата. Стално ослушкујем кораке и заустављање аутомобила пред кућом. Нећу да сутра људи показују прстом на мене и говоре: то је најмлађи Топаловић, из оне породице лудака... (Ковачевић 2018: 59).

Код чланова породице Мирко не проналази разумевање за своје планове, а поготово не добија ни потребни новац за њихово остваривање. Можемо рећи да његова негативност потиче из фрустрација услед породичне несхваћености, али јесте и последица проблематичног понашања његове девојке Кристине, која га, као и чланови породице, не поштује:

МИРКО: ... Не могу више да поднесем чопор загорелих типова који шетају за нама. И да знаш, морам ти рећи: колико су они криви, толико си и ти. Како се баш само на тебе залећу? Није то без разлога (Ковачевић 2018: 58).

Као одговор на такву ситуацију, ни Мирко не поштује људе који га окружују – покојног Пантелију назива „старим пацовом“, а остале чланове породице „богаљима“ којима би се требало осветити за уништено детињство и ускраћену будућност.

Он је, у ствари, млади човек који доживљава неуспехе на свим животним пољима – и на приватном и на пословном. Тако је његова пословна идеја да реализује неку врсту путописне емисије или репортаже, одбијена. Свог најбољег пријатеља Ђенку сматра криминалцем и разбојником (што овај заиста и јесте) и безуспешно покушава да га опамети. Ђенка има супротан поглед на свет, он убеђује Мирка да је једина могућност за зараду у постојећем систему управо нека врста преваре или прљаве радње:

ЂЕНКА ЂАВО: ... Него, нешто сам размишљао, ти си дебело глуп човек. Баш онако, прописно! Инатиш се с људима уместо да се прихватиш посла. Ко данас има лову ако нешто не мути не ваља. Еј, бре, је л' ти видиш где живиш? Откуд људима куће, кола, викендице, станови, а сви живе од плате која им одлази на кредите. Док сам упадао у станове, проналазио сам гомиле злата и девиза. Одакле то? Мислиш, од шљаке на послу? (Ковачевић 2018: 61).

Мирко не зна да му једини пријатељ (или бар једини који се помиње у драми) ради иза леђа, у договору са осталим Топаловићима,¹⁷ али зна и да је Ђенка заљубљен у његову девојку Кристину, што га наравно додатно депримира и мути му разум:

МИРКО: Видиш, Ђавола опет нема... Доста ми је њега... и људи у овом граду. Улице постају све уже, а људи је све више. Ускоро ће се овде јести, кидати, давити... Ово више није град, ово је џунгла... (Ковачевић 2018: 113).

МИРКО: Њега ћу ноћас убити. (*Из џепа вади велики „скакавац“.* *Оштрица ножа искочи и блесне.*) Неће се више никад поновити она сцена код Оље у стану. Неће Мирко више стајати и гледати док се вас двоје ватате и жвалавите... Никад више. А то сте радили и сто пута раније, само сам се ја правио да не знам (Ковачевић 2018: 114).

Мирко не жали себе у дубокој поражености због Кристининог неверства. Напротив, он управо криви себе и своју породицу за такву одбаченост и мржњу од стране свих, па тако у једном тренутку изједначава Кристину са несрећним псом који је једва дочекао да побегне из њихове куће. У нервном растројству, Мирко убија Кристину и тек тада постаје уважени и прихваћени члан породице – остали чланови му се непосредно након убиства обраћају с поштовањем, пажњом, емпатијом: „АКСЕНТИЈЕ: Наше дете...” (Ковачевић 2018: 117).

Симболичним прихватањем Мирка као свог тек након почињеног великог злочина, Топаловићи постају симбол затроване и искварене средине, која настоји да све увуче у себе и придобије их начинивши их себи сличним. Породица Топаловић подржава негативност и зло као једини пут до успеха и

---

¹⁷ „ЂЕНКА ЂАВО: [...] Пре месец дана његов ми је отац дао лову да вам ‘помрсим рачуне’“ (Ковачевић 2018: 101).

опште прихваћености, одбацујући све оно што је супротно њиховом нетолерантном и варварском систему вредности.¹⁸ Мирко на крају драме доживљава потпуни преображај – идентификује се са осталим Топаловићима, те чак сматра себе неопходним чланом породице:

МИРКО: (*натегне из флаше, припито обриса уста*): Знате, драги моји, ја сам дуго размишљао и на крају и видео да је нашој породици и нашој радионици потребан образован, школован човек. Ја скромно мислим да сам то ја!

(*Аплауз присутних*) (Ковачевић 2018: 118).

Већ у следећем моменту, Мирко држи мотивациони говор окупљеној породици (која га са одушевљењем слуша), и тако заузима позицију „главе куће“ и сада водеће фигуре у породичном криминалном бизнису. Да је дефинитивно и постао један од њих, он доказује чином силовања кућне помоћнице Оље, што остали наравно прихватају као необориви доказ његове потпуне трансформације и моћи:

АКСЕНТИЈЕ: Господо, овакво убијање одавно нисам видео! Ово је први пут, после великих подвига мога оца, да неко јебе с толико снаге и знања! Мирко је на најбољем путу да наследи чукундеду Максимилијана! Поново ће дрхтати европски дворови и европске госпођице! Ово је чудо! Ово се рађа једном у историји човечанства (Ковачевић 2018: 120).

Слика поремећеног система једне друштвене заједнице, осликана у породици Топаловић, завршава се масакром на улицама Београда. Топаловићи аутомобилом газе људе, симболично газећи све који им се супротставе, прибављајући нове клијенте за породични бизнис, или једноставно газећи *друге* из безбрижне бахатости у коју су ушушкани. Систем који газе све пред собом, на крају драме оставља поруку да су Ковачевићеви погребници своју локалну средину превазишли, те да су „способни да сахране читав свет!“ (Ковачевић 2018: 119). Иако Топаловићи на крају драме не страдају физички, трагедија се огледа у Мирковом моралном суноврату и резигнацији. Услед немоћи да се избори са

---

¹⁸ „У том смислу, Топаловићи су оличење фашистоидног духа, нетолеранције која навлачи одећу примитивизма и барбарства. Хијерархија власти почива на нетрпељивости и мржњи“ (Давид 1985: 301).

сопственим тешкоћама и проблемима, он одлучује да постане равноправан и признат члан породице које се и сам гадио и од које је покушавао да побегне.

ИЗВОР

Ковачевић, Д. (2018). *Маратонци трче почасни круг. Дrame I*. Београд: Метрополис.

ЛИТЕРАТУРА

Басара, Д. (2003). Елементи фарсе у драмама Душана Ковачевића. *Зборник Матицесрпске за књижевност и језик*, 51(1/2), 299–316.

Давид, Ф. (1985). Поговор. У Ковачевић, Д. *Балкански шпијун и друге драме* (стр. 299–303). Београд: БИГЗ.

Марјановић, П. (1985). Душан Ковачевић: Сабирни центар (1982) и Балкански шпијун (1983). У Марјановић, П. (уред.) *Југословенски драмски писци XX века*. Нови Сад: Академија уметности.

Цидилко, В. (1996). Женски ликови у делима Душана Ковачевића. У *Драма у српској књижевности. Научни састанак слависта у Вукове дане*, 25(1), 461–471.

Svetozar M. Marčeta

PICTURE OF A DISTURBED SYSTEM OF ONE SOCIAL COMMUNITY – THE RELATIONSHIP OF FATHERS AND SONS IN THE PLAY “THE MARATHON FAMILY”

Summary

In this research, we will present an allegorical picture of disturbed and perverted social system, through the relations of fathers and sons in the Topalović family – the main characters in the play “The Marathon Family” by Dušan Kovačević. The specific relationships between six generations of this family are marked by grotesque longevity, which stems from arivism, selfishness and malice. None of them is a positive character, nor could it be said that any relationship in this drama is unequivocally positive. The tragedy of the drama is not based on physical suffering, but on the moral stagnation and complete negative transformation of the youngest member of the family Mirko, who did not find a way to deal with the toxic and perverted society that surrounds him. On the contrary, he transforms in one of them and becomes the head of the Topalovic family.

Mirko becomes what he was afraid of – an equal member of his family and valuable part of disordered social system.

Key words: Dušan Kovačević, *The Marathon family*, comic parable, immoral social environment, comic absurde, contemporary Serbian drama

